

Sokratesproblemets historia

av Otto Linderborg

Själva nödvändigheten i att anta en förhållning till den komplexa frågan om den dokumentära pålitligheten i källorna och om sättet de användes på, och följaktligen i att ge en grund för urvalet av källor och för forskningens kriterier, förutsätter också oundvikligen en diskussion såväl om problemets dagsläge som om dess historiska föregångare.¹

Föreliggande arbete erbjuder en kronologisk och systematisk, om än starkt komprimerad, genomgång av Sokratesproblemets historia. Denna granskning tar oss hela vägen från problemets vara och icke-vara under antiken, till dess uppkomst och genombrott under upplysningen och romantiken, och vidare ända fram till den pessimism jag lyfter fram som kännetecknande dagsläget i forskningen.

Med denna historiska genomgång när jag inga illusioner om att ha lagt fram en heltäckande analys av forskningshistorian för de undersökningars del, vilka berör Sokratesproblemet. Jag begränsar mig till att lyfta fram vissa brytningspunkter, samt till att kartlägga de utvecklingslinjer som utgått från dessa. Så tas här också det generativa i utvecklingen vad gäller förhållningen till Sokratesproblemet för givet. Efter att grundligt ha bekantat mig med de verk som behandlar Sokratesproblemets historia, och efter att själv ha läst omfattande mängder av den forskningslitteratur dessa verk befattar sig med, har jag nämligen kunnat sluta mig till att en viss Zeitgeist varit bestämmande för hur Sokratesproblemet genom historien tacklats. Någon konsensus i förhållande till det sokratiske problemet har dock aldrig härskat.

1. Förhistorien

Sokratesproblemet grundlades av den mångfald av olika och sammanstötande porträtteringar av Sokrates liv och gärning, vilka hans samtida stod för. Redan under den grekiska antikens senare skeden verkar på sitt håll den missrepresentation detta tidigt uppkomna fikionaliserande förde med sig ha lett till en påfallande uppgivenhet. Så t.ex. vet Plutarkhos berätta om epikurén Kolotes att denne inte trodde att orakelhisto-

1. Montuori 1992, 7.

rian i Platons *Apologi* var något annat än rent och skärt "sofisteri".² I samma anda återger Diogenes Laertios en anekdot om hur Sokrates reagerade när denne hörde Platon läsa upp ur sin dialog *Lysis*: "de säger att Sokrates när han hörde Platon läsa *Lysis* utropade "vid Herakles, hur mycket ljuger inte denna yngling om mig".³ Trots att historien är missvisande såtillvida som man kan anta att *Lysis* författades först efter Sokrates död är det värt att lägga märke till den medvetenhet om de sokratiske dialogernas fiktiva karaktär som anekdoten röjer.⁴ Relativt nyligen har det också hävdats att orsaken till att Sokratesproblemet inte debatterades under antiken är just att den sokratiske litteraturens genomgående fiktivhet då togs för given.⁵ Jag anser inte att det finns belägg för denna slutsats,⁶ men det faktum att senare skribenter så frimodigt konstruerade sina egna versioner av vissa knutpunkter i Sokrates liv – t.ex. genom att lägga fram högst varierande förklaringar till varför Sokrates kom att ägna sig åt filosofin –⁷ tyder i varje fall på en redan under senantiken allmänt förekommande misstro gällande detaljerna i samtidens porträttering av Sokrates.

Ännu på lång tid ledde ifrågasättandet av källorna dock inte till den kritiska granskning med avsikt att åtskilja verkligheten från fiktionen, vilken gjorts typisk av den moderna tidens Sokratesforskning. Vad man under denna period istället kom att ägna sig åt var en fortsatt utökning av Sokratesporträtteringens mångfald. Så bidrog man till den mytologisering som påbörjats av Aristofanes och hans kollegor, komediförfattarna, och som fortsatts av Platon och Xenofon samt av Sokrates övriga efterföljare och postuma uttolkare.⁸

Mytologiseringen fördes först vidare i form av en källkvändning i den allmänna opinionen. Sokrates, som ju avrättats för sin bristande fromhet, lyftes framför allt av Platon och Xenofon fram som själva sinnebilden av fromhet.⁹ Den motsatta ståndpunkten – vilken förstärktes i och med att anklagelserna mot Sokrates förnyats och

2. Plut. *Adv. Col.* 1116e-f.

3. Diog. Laert. 3.35.

4. Så skriver Diogenes Laertios också: "inte lite sådant som aldrig yttrades av Sokrates skrev den mannen (Platon)" (3.35).

5. Dorion 2011, 13.

6. Om litteraturens fiktivhet togs för given, varför bemödade man sig då att ta upp dess osanningar?

7. Se Gigon 1947, 93-112.

8. Jfr. Montuori 1981, 6.

9. Jfr. Montuori 1981, 212-213.

tillskräpts något decennium efter dennes död –¹⁰ levde visserligen vidare en tid. Senast under hellenismen var det ändå Platons och Xenofons syn på sanningen som kom att dominera, då ju Sokrates av många filosofiskolor lyftes fram som visdomens symbol.¹¹ Denna beundran fortsatte sedan oinskränkt under den av stoicismen starkt präglade romartiden.¹²

Naturligt nog förde de första seklen av kristendomens dominans med sig ett återkallande av detta helgonförklarande – inte minst i och med den reaktion mot alla former av hedendom, vilken inträdde i samband med den gnostiska kontroversen – men inte heller nu verkar fördömandet ha varit enstämmigt.¹³ Renässansen återupptog sedan hellenismens och romartidens absoluta heroiserande. I de italienska humanisternas sinnen kom, genom Platons förmedlan, Sokrates liv återigen att framstå som exemplariskt – men inte längre uteslutande tack vare dess fullkomnade visdom och dygdighet, utan nu också på basis av den helighet Sokrates kom att tillskrivas.¹⁴

I samband med de religiösa kontroverser som följde på den vetenskapliga revolutionen kom tyngdpunkten i idealiseringen av Sokrates att förskjutas. Det var nu som den än idag befintliga bilden av Sokrates som förgrundsgestalten för försvarandet av tankens frihet uppkom. Därmed fick Sokrates död också en ny innebörd, nämligen på så sätt att Sokrates började uppfattas som framstegsfientlighetens första offer.¹⁵ Denna syn på Sokrates och hans död förstärktes med det religiöst motiverade fördömande som 1700-talets encyklopedister mötte i sitt arbete, och upplysningens filosofer kom sedan i allt högre grad att känna gemenskap med sin antika föregångare.¹⁶

10. I slutet av 390-talet f.Kr. hade Polykrates författat en ny version av åtalet mot Sokrates, där dennes koppling till Alkibiades, Kritias och andra notoriska motståndare till det atenska folkväldet troligtvis togs upp. Mig veterligen var Cobet (1858) först med att framföra teorin att Xenofon i *Hågkomster om Sokrates* riktar sitt postuma försvar av Sokrates mot Polykrates och inte mot Sokrates ursprungliga anklagare Meletos, Anytos och Lykon. Cobets identifiering av Xenofons åklagare med Polykrates motsades redan av Breitenbach (1869), men att Polykrates verkligen publicerade en pamphlett riktad mot Sokrates bestyrks av att verket omnämns i Isokrates *Busiris* (4). Chroust (1957) diskuterade i detalj litteraturen kring Polykrates skrift och rekonstruerade (ytterst spekulativt) själva texten.

11. Jfr. Hadot 2002, 234.

12. Jfr. Sen. *Ep.* 104.28.

13. Se Montuori 1981, 6-7.

14. Montuori 1981, 12.

15. Montuori 1981, 12.

16. Jfr. Trousson 1967, 67.

Därmed kan vi se att Sokrates och hans död – den senare framför allt i sin egenskap av utökande och specificerande den filosofiska gärningens vikt – är ämnen som genom århundradena ständigt återaktualiserats. På olika sätt återskapades och omformades därmed kontinuerligt föreställningen om Sokrates som ett filosofins helgon. Denna idealiserade bild kunde inte heller luckras upp förrän konsekvenserna dragits av det som redan epikurén insett – nämligen att källorna gav en vrågbild av verkligheten. För att strävan efter att faktiskt åtskilja den historiska Sokrates från fiktionens framställning kunde inledas förutsattes det att Sokratesproblemet först erkändes.

2. Uppkomsten

De tidigaste systematiska undersökningarna med syfte att nå fram till den historiska verkligheten bakom fiktionen antog formen av en reaktion mot helgonförklaringen av Sokrates. Med avseende på det som återigen var på allas läppar – Sokrates liv, gärning och död – önskade man alltså slutligen nå fram till säkerställd kunskap om vad som var sant och vad som var falskt.¹⁷ För att nå bortom idealiseringarna menade Fréret då att man måste ställa orsakerna till Sokrates död i förhållande till det "statliga tillståndet" i hans samtid.¹⁸ Frérets slutsats blev att Sokrates föll offer för "sitt bespottande av den demokratiska regeringsform, vilken på dennes tid hade etablerats".¹⁹ Från Leipzig kom Dresig några år senare att ge Fréret sitt fulla understöd. Dresig leddes nämligen till slutsatsen att anklagelserna mot Sokrates knappast skulle ha lagts fram om denne inte de facto skulle ha föreslagit ett oligarkiskt styre istället för det befintliga demokratiska.²⁰ Enligt Dresig dömdes Sokrates därmed "slutligen rätteligen till döden".²¹

Dresig och Fréret var först med att vägra godta auktoriteten i porträtteringarna av Sokrates stående inför sin död, och med att kritiskt ta sig an källorna med avsikt att säga något om hur verkligheten bakom fiktionen såg ut. Tyvärr blev genomslagskraften

17. "La condamnation de Socrate par les Athéniens est un de ces événement dont tout le monde parle et dont presque personne n'a examine les circonstances", skrev Fréret till sina kollegor vid Académie des Inscriptions et Belles Lettres (Fréret 1736, 31).

18. Se Fréret 1736, 56.

19. Ibid.

20. "...nihil aliud ipsi hac accusatione crimini datum suspicor, nisi enim popularem imperium reiecisset et novum, hoc est, paucorum imperium commendasse..." (Dresig 1738, 110-111).

21. "...iuste tandem capitis damnatum esse..." (ibid.).

i deras källkritik inte så stor i den samtid som ju fortsättningsvis präglades av intellektets kamp för tankens frihet – och där sinnebilderna av Sokrates som den orättfärdigt dömda rättfärdiga mannen således med lätthet kunde dominera vidare.²²

Först på 1800-talet kom Frérets och Dresigs källkritiska tillvägagångssätt att få sina efterföljare, varmed Sokratesproblemet också slutligen kom att etableras i forskningen. Detta skedde i form av Hegels och Schleiermachers inflytelserika påpekanden av diskrepansen i Platon och Xenofon – d.v.s. i själva urkällorna till den idealiserade Sokratesbilden.

3. Etableringen

Det var i medlet av 1800-talet som Hegel ställde sig den uttryckliga frågan huruvida Platon eller Xenofon på ett trovärdigare sätt skildrade Sokrates “med avseende på dennes personlighet och läror”. Självt kom Hegel i denna fråga att anta en ståndpunkt, enligt vilken Platon sågs som den mest tillförlitliga källan “med avseende på det personliga och metoden”, medan Xenofon däremot “med avseende på vetandets innehåll” av Hegel gavs företräde.²³ Hegels tilltro till Xenofon blev naturligtvis inflytelserik, och kom att följas av en hel rad undersökningar i samband med vilka Xenofons historiska källvärde bekräftades.²⁴

Utöver betonandet av Xenofons relevans gjorde Hegel också gällande att olikheten i Platon och Xenofon inte tillåter ett reservationslöst bruk av någondera som huvudsakligt källmaterial i förhållande till Sokrates. Detta innebar inget mindre än ett fullödigt erkännande av Sokratesproblemet, vilket tack vare Hegels auktoritet nu tog ett långt steg på vägen mot att slutgiltigt etableras som en grundfaktor i Sokratesforskningen. Dock kan det hända att den text som i slutändan bidrog mest till Sokratesproblemet utveckling och utkristallisering var Schleiermachers år 1818 publicerade studie *Über den Werth des Sokrates als Philosophen*.²⁵

22. Jfr. Montuori 1981, 23.

23. Se Hegel 1842, 58.

24. Exempel: Labriola (1871), Boutroux (1883), Weissenborn (1910) och von Arnim (1923).

25. Jfr. Dorion 2011, 95.

Enligt Schleiermachers berömda *regula aurea* gäller det för Sokratesforskningens del att ställa frågan hur Xenofons skildring av Sokrates kan kompletteras – eller hur den i själva verket måste kompletteras – för att en förklaring till hur Platons porträttering kunde ha fått föranletts och fått sitt berättigande skall nås.²⁶ Sokratesforskningens förhållning till Sokratesproblemet har intill våra dagar präglats av detta Schleiermachers regelverk. Efter Schleiermacher har forskningen letts in på en väg där det gäller att först väga källorna mot varandra, sedan att avgränsa dem med avseende på tillförlitligt material, och slutligen att ställa tolkningen på den grund som därmed lagts.

I takt med att Schleiermachers syn vann mark kom också den tilltro Hegel skapat till Xenofon så småningom att smulas sönder. Det var nämligen just genom att ifrågasätta Xenofons förmåga att fånga alla aspekter av Sokrates filosofi som Schleiermacher kom fram till sin tes.²⁷ I den utveckling som tog vid efter Schleiermacher togs i sinom tid det logiska nästa steget – och Xenofons Sokrates kom slutligen att frånskrivas all relevans.

4. Platoniseringen

När Burnet en bit in på 1900-talet skrev att “det är verkligen omöjligt att bevara Xenofons Sokrates, även om denne skulle vara värd att bevaras” innebar detta i själva verket ett förbluffande traditionsbrott.²⁸ Såväl hos Hegel som hos Schleiermacher hade verkan av denna tradition ännu varit klart kännbar, då ju båda betonat nödvändigheten i att beakta Xenofons vittnesmål (2.3.). I början av 1910-talet kom Xenofons källvärde ändå att ifrågasättas kraftfullt, och det av författare i tre olika länder: i England förutom av Burnet också av Taylor (1911), i Frankrike av Robin (1910) och i Tyskland av Maier (1913).

Till grund för detta underkännande låg en skärpning av den av Schleiermacher uttryckta misstron gentemot Xenofon. Man kom fram till att den mängd anakronismer och uppenbara falsarier som dennes sokratiska dialoger innehåller helt enkelt diskvalificerar Xenofon som pålitligt vittne till den historiska Sokrates liv och gärning.²⁹ Förka-

26. Se Schleiermacher 1818, 56.

27. Schleiermacher 1818, 57, 59.

28. Se Burnet 1914, 150.

29. Se Burnet 1911, xx-xxi och Taylor 1911, 17, 15. Jfr. Kahn 1996, 29-30 och SSR, VI A 70.

standet av Xenofon fann sedan sin motpart i upphöjandet av Platon som ensam egentlig källa till den historiska Sokrates. Uppfattningen att Platon var den enda tillförlitliga sokratiske författaren motiverades, å ena sidan, med att Platon i egenskap av Sokrates förtrogna elev faktiskt *ville* återge en sanningsenlig bild av Sokrates och hans läror, å andra sidan gjorde man gällande att Platon tack vare sitt filosofiska skarpsinne också *kunde* skapa en bild av Sokrates motsvarande verkligheten.³⁰

Således kom alltså Xenofons Sokrates att förkastas, och det befästes att "vi har att förhålla oss till Platon som till vår största auktoritet".³¹ Bland de forskare som antog denna princip gick åsikterna dock snart isär i vilken mån Platon kunde anses ha återskapat den historiska Sokrates filosofi. Taylor och Burnet ansåg t.o.m. att den på basis av Aristoteles vittnesmål vanligtvis som arketypisk platonisk uppfattade idéläran i själva verket kunde ses som genuint sokratiske.³² I Tyskland följde Maier dock en försiktigare linje, och läste enbart in den historiska Sokrates i de av Platons tidiga dialoger där idéläran inte ännu explicerats.³³

I fortsättningen skulle dock inte enbart Xenofons Sokratesporträtt falla offer för skepticisms obarmhärtighet, utan även Platons alla sokratiske dialoger – liksom den sokratiske litteraturen i sin helhet.

5. Krisen

Som sagt har någon konsensus i förhållande till det sokratiske problemet aldrig förekommit. Inte heller blev den platoniserade Sokratesuppfattningen någonsin allmänt antagen – åtminstone inte för någon längre tid. Tidigare (1844) hade Zeller baserat sin syn på Sokrates som en filosof förevisande en induktionsbaserad strävan efter universaldefinitioner nästan uteslutande på Aristoteles vittnesmål. Före och efter Burnets, Taylors och Maiers platoniseringssträvan lyfte sedan också Joël (1893), Gomperz (1896) och Ross (1933) fram Aristoteles som den prövosten, mot vilken såväl Platons som Xenofons Sokratesporträtteringar bör bedömas. För övrigt kommer en grund-

30. Se Burnet 1911, xxxvi, xxvi-xxx, jfr. Plat. *Ep. VII.* 324b, 325a och Taylor 1911, 27, 28, 35.

31. Burnet 1911, xxxvii.

32. Se Burnet 1911, xliii-xliv och Taylor 1911, 30-31.

33. Se Maier 1913, 137-146.

murad skepticism till uttryck också i vissa av de verk som antar en Platonvänlig inställning till den sokratiska problematiken:

Denna stora Sokratesfigur, populärast av alla grekiska filosofer, vars gärning också av moderna filosofer i högsta grad värdesätts, framstår för oss som en legendens hjälte, vars historia förblivit oskriven.³⁴

I förhållande till Sokratesfiguren kvarstår problemet. Och visst verkar det så gott som hopplöst.³⁵

I fortsättningen skulle skepticismen dock uppnå nya höjder. I det banbrytande verket *Sokrates: Sein Bild in Dichtung und Geschichte* (1947) skulle Olof Gigon komma att hävda att inte enbart hade den sokratiska problematiken visat sig ovanligt svårlöslig, utan dessutom var Sokratesproblemet till sin natur sådant att det överhuvudtaget inte gick att lösa.

Gigon började med att ställa frågan om den historiska Sokrates, och närmare bestämt om dennes filosofiska gärning. Med detsamma konstaterade Gigon också att denna fråga i allt väsentligt förblivit obesvarad.³⁶ Vidare menade Gigon att eftersom en "rätt så omfattningsrik antik litteratur befattat sig med Sokratesfiguren", medan det "trots det är så gott som omöjligt att bilda sig en uppfattning om den historiska Sokrates på basis av den", man helt enkelt måste anta att "denna antika litteratur överhuvudtaget inte haft för avsikt att skildra den historiska Sokrates".³⁷ Således blev Gigons arbetshypotes att på ett så radikalt sätt som möjligt fullända "snittet mellan fiktion och historia" och hans tes, å ena sidan, att frågan om "den historiska Sokrates personlighet och filosofi i praktiken är fullkomligt omöjlig att besvara, då vi överallt enbart stöter på sokratiske fiktion och ingenstans på sokratiske biografi", å andra sidan att undersökningens fokus måste skifta från den historiska personen till de som skrev om honom. För, menade Gigon, det för oss fattbara utgörs ju inte av "den historiska Sokrates som lärare av sina elever", utan av "Sokrates som centralobjekt för en filosofisk fiktion".³⁸

34. Robin 1910, 47.

35. Maier 1913, 1.

36. Gigon 1947, 12-13.

37. Gigon 1947, 13.

38. Gigon 1947, 14, 16.

För att föra sin tes i bevis tog sig Gigon sedan an den bevarade sokratiska litteraturen, och kom härmed att visa att vissa gemensamma nämnare för de sokratiska dialogernas Sokratesporträtteringar i och för sig går att fastställa. Så t.ex. menar Gigon att komedins Sokrates i sina nagelfarande analyser av oväsentligheter och med sina uttalade naturfilosofiska preferenser å det bestämdaste motsades av alla författare till *Sokratikoi logoi*.³⁹ Vidare menade Gigon att man på basis av dessa gemensamma drag också kunde sluta sig till en ansamling substrat som ligger till grund för de sokratiska dialogerna, och som utan tvekan också hörde verklighetens Sokrates till. Ett exempel är här maningen till den enskilda människans och hela samhällets själsliga förbättring, vilken återigen står i skarp kontrast till komedins opersonliga och naturfilosofiskt betonade porträttering.⁴⁰ Dock blev den övergripande slutsatsen av Gigons forskning att den sokratiska litteraturen "inte utgörs av en enhet i det avseendet att man utgående från den kunde sluta sig till en enda filosof vid namn Sokrates".⁴¹ Istället menade Gigon att de bland de närmsta sokratiska källorna inte fanns "en endaste, vilken på ett sakligt sätt hade vittnat om hur den historiska Sokrates levde och lärde".⁴² Enligt Gigon blev därmed "den ovedersägliga följden att vi praktiskt sett inte vet något om Sokrates, förutom några få ting, vilka vi betecknat som substrat för fiktionen".⁴³

Grundande sitt omdöme i källornas inre motstridighet och i deras allmänfiktiva karaktär blev Gigon således den första att hävda den faktiska omöjligheten i en historisk rekonstruktion av Sokrates liv och gärning. Reaktionen på detta destruktiva debattinlägg lät inte vänta på sig.

6. Reaktionen

Naturligtvis resulterade Gigons slutsats inte i ett omedelbart upphörande av alla försök att nå fram till den historiska Sokrates liv och gärning. Istället kan från Gigons debattinlägg en tudelad reaktion ses ha utgått. Å ena sidan godtogs och bejakades Gigons

39. "Wenn die Sokratiker überhaupt in einem Punkte einig sind, so sind sie es in dem Bestreben, einen Sokrates zu schildern, der das genaue Gegenteil des aristophanischen ist" (Gigon 1947, 20).

40. Se Gigon 1947, 39.

41. Gigon 1947, 68.

42. Gigon 1947, 28.

43. Gigon 1947, 314.

hävdande av de sokratiska källornas övergripande fiktivhet, å andra sidan kunde hans kritik också förbigås.

I medlet av 1900-talet hade Magalhães-Vilhena skrivit att bedömandet av trovärdigheten i vilket som helst vittnesmål angående Sokrates förutsatte noggrann jämförelse med andra skildringar där samma utsaga berördes.⁴⁴ Detta direktiv kan ses som en utvidgning av Schleiermachers *regula aurea* avseende Platon och Xenofon till att omfatta hela den sokratiska litteraturen. Sådillvida som Gigons kritik hörsammades var en dylik noggrannhet dock inte längre en tillräcklig garant, utan snarare gällde det nu att historiciteten i varje enskild källa borde bedömas individuellt och med beaktande av mer än bara kopplingar till övrig sokratiske litteratur.⁴⁵ Därmed uppkom det en forskning som med nya tag tog sig an Platon och Xenofon; som ställde dem i förhållande såväl till de fragmentariskt bevarade författarna till sokratiske dialoger som till komedins Sokrates – och som tog i beaktande t.o.m. tragödnas och 300-talets retorers verk.⁴⁶

Andra vägrade dock godta validiteten i Gigons uppskrivade skepticism, och istället övergick man då till en slags nyplatonisering av Sokrates. Närmare bestämt skapades nu det synsätt som gjorde gällande att åtminstone en väsentlig del av Platons sokratiske litteratur är tillförlitlig, nämligen den som tar upp åtalet mot Sokrates: Platons *Apologi*.⁴⁷ I detta verk utgörs hörnstenen av den orakelhistoria som Platon låter Sokrates framföra i syfte att möta “de första och farligare anklagelserna” riktade mot honom.⁴⁸ Därmed föll det sig också naturligt att den starkaste reaktionen mot Gigon tog sig uttryck i att Sokratesforskningen för en tid kom att inrikta sig på att bekräfta autenticiteten i Platons *Apologi* överlag – och på att bestyrka historiciteten i orakelhistorian i synnerhet.⁴⁹

På 1990-talet skulle den återvunna tilltron till Platons auktoritet komma att kraftigt understödjas, och skulle under ledning av Vlastos utmynna i ett nytt och ytterst optimistiskt program för Sokratesforskningen.

44. Se Magalhães-Vilhena 1952, 117.

45. Jfr. Montuori 1992, 316.

46. Se Montuori 1992, 317-319.

47. Jfr. Montuori 1981, 47.

48. Se Plat. *Apol.* 18a-b.

49. Se Montuori 1981, 47. Jfr. Delcourt 1955, 81.

7. Optimismen

Gregory Vlastos var en av 1900-talets mest framstående filosofihistoriker. I sin Sokratestolkning utgick han också genomgående från den standardiserade tredelade periodindelning av Platons dialoger, vilken frigjorts från sin subjektivitet under den stilistiskt baserade (stylometriska) Platonforskningens heroiska period (slutet av 1800-talet).⁵⁰ Ändå medförde det kort före Vlastos död publicerade verket *Socrates: Ironist and Moral Philosopher* (1991) en reträtt från stylometrins landvinningar. Här utgick nämligen Vlastos återigen från en indelning av dialogerna i kronologiska perioder fastställda närmast på basis av filosofiskt innehåll. Vlastos centrala tes var då att i de olika perioderna två diametralt olika filosofer står att finna.⁵¹ De två filosofer Vlastos i Platons dialoger identifierade var, å ena sidan, de tidiga dialogernas Sokrates, å andra sidan Sokrates i Platons mellanperiod.⁵² Dock var inte Vlastos enbart ute efter att förevisa existensen av minst två väsensskilda Sokratesfigurer i Platon, utan i själva verket återupptog Vlastos en tanke Maier långt tidigare försvarat (se 4.) – nämligen den att den historiska Sokrates skulle stå att finna just i Platons tidiga dialoger. Närmare bestämt hävdade Vlastos att den tidiga Platon i en fiktiv kontext förmått återskapa kontentan i den historiska Sokrates filosofiska hållning – ett påstående Vlastos sedan strävade efter att föra i bevis genom att ta i bruk Schleiermachers och Magalhães-Vilhenas *regula*, och väga Platons vittnesmål mot andra sokratiska författare i förening med Aristoteles.⁵³

50. Redan den första stilinriktade Platonanalysen, utförd av Campbell (1862), lyckades med det som tidigare förefallit omöjligt – nämligen med att ställa indelningen av Platons dialoger i kronologiska sekvenser på en objektiv grund. Inom ramarna för den än idag allmänt erkända övergripande tredelningen försvåras dock dateringen av enskilda dialoger avsevärt av det faktum att Platon lyckades så väl med att undvika anakronismer (jfr. f.n. 20).

51. "I have been speaking of a 'Socrates' in Plato. There are two of them. In different segments of Plato's corpus two philosophers bear that name. The individual remains the same. But in different sets of dialogues he pursues philosophies so different, that they could not have been depicted as cohabiting the same brain throughout unless it had been the brain of a schizophrenic" (Vlastos 1991, 45-46).

52. Vlastos 1991, 46. Följande dialoger räknades av Vlastos tillhöra Platons tidiga period: *Kharmides*, *Kriton*, *Euthyfron*, *Gorgias*, *Den mindre Hippias*, *Ion*, *Lakhes*, *Protagoras*, *Apologin* och *Staten*, bok I.

53. Vlastos 1991, 49-106.

Briljansen i Vlastos upplösningsförsök av Sokratesproblemet går inte att bestrida. Genom att basera sitt hävdande av historiciteten i Platons Sokratesporträttering i filosofiskt innehåll, istället för att som tidigare platoniserare försöka befästa den i Platons tilltänkta vilja och förmåga att återge verkliga samtal, undvek Vlastos tolkning besvärliga frågor som "kan Platon verkligen ha varit närvarande då?" eller "kan han ens ha haft tillgång till pålitliga vittnesmål om de samtal som då fördes?"⁵⁴

Den tilltro till den tidiga Platons förmåga att återskapa en autentisk Sokratesgestalt, vilken Vlastos undersökning tycktes berättiga, ledde också snabbt till en ny blomstring i Sokratesforskningen. I Vlastos efterföljd började många koncentrera sin forskning på just de dialoger, i vilka en från Platons senare utveckling befriad genuint sokratisk filosofi nu antogs stå att finna.⁵⁵ Ett år efter publikationen av Vlastos livsverk skrev så Benson:

Det förefaller vara allmänt accepterat att en enhetlig Sokratesfigur står att finna någonstans i Platons tidiga period samt att denna Sokrates är den historiska.⁵⁶

Redan därpå följande år hade Vlastos metod att närma sig den historiska Sokrates dock kommit att utsättas för nagelfarande kritik,⁵⁷ och snart nog skulle Gigons hårda skepticism också ges förnyad aktualitet.

Detta skedde i och med publiceringen av Kahns *Plato and the Socratic Dialogue*, där det första kapitlet visade hur Platon konkurrerade med de andra dialogförfattarna i att porträttera Sokrates. Kahns slutsats blev att Platons framställning sannolikt var den litterärt bäst kvalificerade och den historiskt mest trovärdiga, men att man ändå inte kunde anta att Platons version av Sokrates var ett dugg sannare än konkurrenternas.⁵⁸ På frågan "hur kan vi urskilja var Platons hågkomster av sin mästare slutar, och var hans vidareutveckling och transformation av dennes läror tar vid?" erbjöd Kahn sedan det han kallade ett "minsta synsätt" (*minimal view*) vad gäller den historiska Sokrates. Denna förhållning är densamma vi redan lärt känna som utgörande en del av den första

54. Se Vlastos 1991, 51.

55. Exempel: Penner (1992), Irwin (1995) och Brickhouse och Smith (2000).

56. Benson 1992, 5.

57. Av Beversluis (1993) och av Nails (1993).

58. Kahn 1996, 35.

reaktionen mot Gigons skepticism (6.), nämligen ett synsätt som närmar sig den historiska Sokrates utgående från och stannande inom ramarna för Platons *Apologi*.⁵⁹

I och med Kahn kan alltså Sokratesforskningen ses ha tagit ett steg bakåt mot *status quo ante* den av Vlastos införda tillfälliga optimismen. Även om orden i de första lovtalen sedan länge förklingat kom Vlastos syn dock fortsättningsvis att verka lockande på Sokratesforskarna – så t.ex. ännu vid millennieskiftet på Brickhouse och Smith:

Även om vi övertygats av Vlastos argument kan vi ändå högst säga att den historiska Sokrates antagligen försvarade just de doktriner vi i Platons tidiga dialoger möter honom försvarande och att den historiska Sokrates inte fullständigt gått förlorad i det förflutnas mörker.⁶⁰

I Brickhouses och Smiths tappning visar sig Vlastos tes – att i alla Platons tidiga dialoger Sokrates filosofi i återskapad form skulle stå att finna – ändå allvarligt urvattnad. I dagens forskningsläge har vi skäl att förhålla oss än mer skeptiska till utsikterna att nå fram till en slutgiltig lösning på Sokratesproblemet.

8. Pessimismen

Som vi sett har skepticismen vad gäller sanningsenligheten i de diverse Sokratesporträtteringarna anor som går tillbaka till antiken. Efter att Sokratesproblemet i modern tid etablerats antog denna skepticism snart formen av en misstro riktad mot själva möjligheten att nå en lösning på den sokratiske problematiken. Maiers dystra "ett hopplöst problem" gav eko i Joëls "vi vet att vi intet vet", och med Gigon lades för första gången tanken fram att en upplösning av problematiken inte ens i princip är möjlig. Mera nyligen har samma farhåga upprepats också av Dorion.⁶¹

Att som Vlastos påstå att det historiska källvärdet med avseende på Sokrates filosofi i åtminstone en del av Platons dialoger kvarstår, är att bortse från att lika litet som vi är i stånd att fastställa att någon given version av de gemensamma motiv de olika dialogförfattarnas inbördes konkurrens resulterade i är den historiska (1.4.1.2.), kan vi

59. Se Kahn 1966, 88.

60. Brickhouse och Smith 2000, 49.

61. Se Dorion 2011, 9.

med rätta bedöma att någon av Platons tolkningar av Sokrates filosofi motsvarar verkligheten (snarare än Xenofons moralpredikande Sokrates, eller Antisthenes lakoniska, eller Aristippos självbehärskade...). Försöker man sedan i enlighet med Schleiermachers *regula* på något sätt harmoniera den sokratiske litteraturen är det inte möjligt att nå längre än till en högst ytlig samstämmighet – så vitt skilda och rentav motstridiga är de olika dialogförfattarnas respektive uppfattningar om deras gemensamma mästares filosofiska gärning.⁶²

I sanning var det som förenade Sokrates efterföljare inte en gemensam förståelse av Sokrates filosofiska gärning, utan de motiv de tillsammans och i konkurrens med varandra utvecklade. I *Lysis*, *Kharmides* och *Symposion* tävlade Platon med Aiskhines *Alkibiades* i skildrandet av Sokrates *erös*, och i såväl Platons som Xenofons versioner av Sokrates försvarstal porträtteras Sokrates till sitt försvar åberopande oraklet i Delfi.⁶³ Här liksom annanstans i den sokratiske litteraturen är det gemensamma motivet dock en chimär, som döljer under sig en djupgående meningsskiljaktighet, nämligen olika och sinsemellan oförenliga uppfattningar om vad som utgjorde Sokrates *ēthos*.

I såväl Xenofons som Platons versioner av orakelhistorian är Sokrates vän Khairifon den som får motta ett gudomligt svar på ett spørsmål om Sokrates. Medan oraklet hos Platon hävdar att ingen är visare än Sokrates (21a), lyder svaret i Xenofons *Apologi* dock att ingen människa är friare, rättvisare eller förnuftigare än Sokrates (14). De olika versionerna av Pythias svar vittnar om olika uppfattningar om Sokrates filosofiska läggning. Hos Platon uppfattas Sokrates orakelsvaret som en gåta, och spørgsmålet leder honom vidare mot en undersökning med strävan att nå en djupare förståelse av gåtans innebörd. Hos Xenofon tillskrivs Sokrates i och med orakelsvaret egenskaper, vilka denne verkar ha varit medveten om att ha besuttit redan förut, och vilka således inte behöver problematiseras. Därmed ställs med de olika versionerna av orakelhistorian två fundamentalt olika filosofityper mot varandra: sökaren och predikaren.⁶⁴ Att foga dem samman vore konstlat, och att välja den ena framom den andra är inte heller gångbart – för: “på det historiska planet berättigar ingenting en sådan partiskhet”⁶⁵

62. Jfr. Dorion 2006, 95-96, Dorion 2011, 9-10.

63. Se Plat. *Apol.* 20e-23b och Xen. *Apol.* 14-16.

64. Jfr. Vander Waerdt 1993, 39.

65. Se Dorion 2011, 9. .

Således befinner vi oss i en situation som mycket liknar den Sokratesforskningen ställdes inför efter Gigon. Dock har den rutt som leder mot den trygga hamn som representeras av Platons *Apologi* nu stängts (jfr. 6. och 7.). Istället bör vi helt enkelt godta att det för att nå fram till en sanningsenlig bild av den historiska Sokrates faktiskt inte räcker att vissa källor prioriteras framför andra, eller ens att de alla harmonieras.⁶⁶ Hur skulle det då fortfarande vara möjligt att bilda sig en uppfattning om den verkliga mannen och filosofen vid namn Sokrates – den person som stod i centrum för all den polemik, vilken skapades redan under hans livstid, vilken intensifierades efter hans död, och vilken redan från början antog formen av ett häftigt fikcionaliserande och mytologiserande?

Källor

- Adams, C. D. 1919. *The Speeches of Aeschines: Against Timarchus, On the Embassy, Against Cleitophon*. London.
- Arnim, H. von. 1923. *Xenophons Memorabilien und Apologie des Sokrates*. Köpenhamn.
- Benson, H. H. 1992. *Essays on the Philosophy of Socrates*. New York.
- Beverluis, J. 1993. "Vlastos' Quest for the Historical Socrates". In: *Ancient Philosophy*, 13. 293-312.
- Boutroux, E. 1883. "Socrate fondateur de la science morale". In: *Séances et Travaux de l'Académie des Sciences Morales et Politiques*, 120. 387-408.
- Burnet, I. 1907. *Platonis opera: Tomus V, tetralogiam IX et spuria continens*. Oxonii.
- Burnet, J. 1911. *Plato's Phaedo*. Oxford.
- Burnet, J. 1914. *Greek Philosophy from Thales to Plato*. London.
- Breitenbach, L. 1869. "Wer ist der *katēgoros* in Xenophons Commentarien". I: *Neue Jahrbücher für das klassische Altertum*, 15. 801-815.
- Brickhouse, T. C., Smith, N. D. 2000. *The Philosophy of Socrates*. Boulder.

66. Jfr. Montuori 1992, 316.

- Bywater, I. 1911. *Aristotelis De arte Poetica (editio altera)*. Oxonii.
- Campbell, L. 1862. *The Sophistes and Politicus of Plato*. Oxford.
- Cobet, C. G. 1858. *Novae lectiones quibus continentur observationes criticae in scriptores Graecos*. Leiden.
- Cornford, F. M. 1927. "The Athenian Philosophical Schools In: The Philosophy of Socrates". I: *The Cambridge Ancient History, vol. VI*. Cambridge. 302-309.
- Chroust, A. H. 1957. *Socrates, Man and Myth*. London.
- D'Angour, A. 2020. *Socrates in Love: The Making of a Philosopher*. London.
- Delcourt, M. 1955. *L'oracle de Delphes*. Paris.
- Dorion, L. A. 2006. "Xenophon's Socrates". I: *A Companion to Socrates*. Oxford. 93-109.
- Dorion, L. A. 2011. "The Rise and Fall of the Socratic Problem". In: *The Cambridge Companion to Socrates*. New York. 1-23.
- Dresig, S. F. 1738. "De Socrate iuste damnato". In: *De Socrate iuste damnato* (1981). London. 101-104.
- Dupréel, E. 1922. *La légende Socratique et le sources de Platon*. Bruxelles.
- Ehrman, B. D. 2003. *The Apostolic Fathers, Vol. I*. London: Harvard University Press.
- Einarson, B., Lacy, P. H. de. 1967. *Plutarch's Moralia, XIV*. London.
- Fowler, H. N. 1914. *Plato : Euthyphro, Apology, Crito, Phaedo, Phaedrus*. London.
- Fréret, N. 1736. "De la condamnation de Socrate". In: *De Socrate iuste damnato* (1981). Amsterdam. 31-100.
- Giannantoni, G. 1990. *Socratis et Socraticorum reliquae, vol. II*. Napoli.
- Giannantoni, G. 1990. *Socratis et Socraticorum reliquae, vol. IV*. Napoli.
- Gigon, O. 1947. *Sokrates: sein Bild in Dichtung und Geschichte*. Bern.

- Gomperz, T. 1896. *Griechische Denker. Eine Geschichte der Antiken Philosophie, 2. Band.* Leipzig.
- Hadot, P. 2002. *What is Ancient Philosophy.* Cambridge.
- Hall, F. W., Geldart, W. M. 1906. *Aristophanis comoediae: tomus I, Acharnenses, Equites, Nubes, Vespas, Pacem, Aves continens (editio secunda).* Oxonii.
- Hegel, G. W. F. 1833. *Vorlesungen über die Geschichte der Philosophie, erster Teil.* Berlin.
- Hook, L. van. 1945. *Isocrates III.* London.
- Joël, K. 1893. *Der echte und der xenophantische Sokrates.* Berlin.
- Joël, K. 1921. *Geschichte der Antiken Philosophie I.* Tübingen
- Kahn, C. H. 1996. *Plato and the Socratic Dialogue.* Cambridge.
- Kassel, R., Austin, C. 1986. *Poetae comici graeci: Vol. V, Damoxenus-Magnes.* Berolini.
- Kassel, R., Austin C. 1991. *Poetae comici graeci: Vol. II: Agathenor-Aristonymus.* Berolini.
- Labriola, A. 1871. *La dottrina di Socrate secondo Senofonte, Platone e Aristotele.* Napoli.
- Long, H. S. 1964. *Diogenis Laertii vitae philosophorum: Tomus prior.* Oxonii.
- Magalhães-Vilhena, V. de. 1952. *Le problème de Socrate.* Paris.
- Maier, H. 1913. *Sokrates.* Tübingen.
- Maloney, R. M. 1901. *St. Basil the Great, to Students on Greek Literature.* New York.
- Marchant, E. C. 1921. *Xenophontis opera omnia: Tomus II, Commentarii, Oeconomicus, Convivium, Apologia Socratis (editio altera).* Oxonii.
- Montuori, M. 1981. *Socrates: Physiology of a Myth.* Amsterdam.
- Montuori, M. 1992. *The Socratic Problem.* Amsterdam.
- Nails, D. 1993. "Problems with Vlastos' Platonic Developmentalism". In: *Ancient Philosophy*, 13. 273-292.

- Robin, L. 1910. "Les *Mémoires* de Xenophon et notre connaissance de la philosophie de Socrate". I: *Année Philosophique*, 21. 1-47.
- Ross, W. D. 1933. "The Problem of Socrates". In: *Proceedings of the Classical Association*, 30. 7-24.
- Schleiermacher, F. 1818. *Über den Werth des Sokrates als Philosophen*. I: *Der Historische Sokrates*. Darmstadt. 41-58.
- Taylor, A. E. 1911. *Socrates*. London.
- Tredennick, H. 1933. *Aristotle: Metaphysics, Books I-IX*. London.
- Trousson, R. 1967. *Socrate devant Voltaire, Diderot et Rousseau*. Paris.
- Vander Waerdt, P. A. 1993. "Socratic Justice and Self-Sufficiency. The Story of the Delphic Oracle in Xenophon's *Apology of Socrates*". In: *Oxford Studies in Ancient Philosophy*, 11. 1-48.
- Vlastos, G. 1991. *Socrates: Ironist and Moral Philosopher*. Ithaca.
- Waterfield, R. 2009. *Why Socrates Died: Dispelling the Myths*. London.
- Waterfield, R. 2013. "The Quest for the Historical Socrates". In: *The Bloomsbury Companion to Socrates*. London.
- Weissenborn, H. 1910. *De Xenophontis in Commentariis scribendis fide historica*. Jena.
- Zeller, E. 1844. *Die Philosophie der Griechen in ihrer geschichtlichen Entwicklung*, 2. Teil, 1. Abt., *Sokrates und die Sokratiker, Plato und die alte Akademie*. Ed. Zeller (1889). Leipzig.